

Adam STADNIK ¹

WSPÓŁODPOWIEDZIALNOŚĆ RODZINY ZA KSZTAŁTOWANIE POSTAW OBYWATELSKICH WOBEC WSPÓŁCZESNYCH ZAGROŻEŃ SPOŁECZNYCH

Słowa kluczowe: rodzina, bezpieczeństwo społeczne, zagrożenia cywilizacyjne, lokalne bezpieczeństwo, transformacja, model prewencyjny, zagrożenia społeczne

STRESZCZENIE

Tworzenie warunków do stałego wzrostu poziomu bezpieczeństwa społecznego umożliwiającego zaspokajanie indywidualnych potrzeb, ochronę zdrowia, czy zapewnienie warunków do pracy i realizacji celów życiowych, nabiera współcześnie szczególnego znaczenia.

Dysproporcje ekonomiczne, postępująca przestępczość, liczne patologie i zagrożenia życia społecznego, a w szczególności degradacja tradycyjnych wartości cywilizacji zachodu to tylko niektóre z przejawów głębokiego moralnego kryzysu dzisiejszych czasów. Na ich tle, rodzina wyrasta do roli gwaranta społecznego uporządkowania i bezpieczeństwa.

Celem artykułu jest przedstawienie środowiska rodzinnego jako kluczowego elementu kształtowania postaw wobec współczesnych zagrożeń społecznych oraz próba wskazania sposobów na podniesienie stanu świadomości istniejących zagrożeń w jej obrębie.

Złożoność transformacji rodziny w cywilizacji zachodniej, powoduje refleksje nad środowiskiem rodzinnym jako miejscem tworzenia wzorców zachowań determinujących postawy wobec współczesnych zagrożeń społecznych.

Wstęp

Rodzina istnieje odwiecznie. Jest ona pierwszą przestrzenią życia, w której jednostka rozpoznaje relacje społeczne, tworzy system wartości, uzyskuje świadomość indywidualną i zbiorową, uczy się rozpoznawać zagrożenia i tworzyć postawy obronne – środowisko bezpieczne.

Widząc tworzenie bezpieczeństwa jako proces ustawicznego zadania, tak jednostki jak i zbiorowości, w obszarze społecznym, publicznym, czy kulturowym,

---

¹ Wydział Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Sztuki Wojennej.

rodzina jawi się jako podmiot społeczny mający istotne znaczenie w tworzeniu postaw, norm zachowań i zasad modelujących stosunek do kwestii zagrożeń i sposobów ich unikania lub przeciwdziałania.

Czy więc można zaryzykować twierdzenie, że decydującą rolę w kształtowaniu postaw wobec współczesnych zagrożeń pełni właśnie rodzina?

Cel niniejszego opracowania odnosi się do wyeksponowania roli i zadań rodziny w zakresie tworzenia warunków modelowania zachowań wobec zagrożeń społecznych.

Stałe aktualizowanie wiedzy na temat zagrożeń społecznych i doskonalenie praktycznych sposobów ich unikania, czy minimalizacji ich wpływu stanowi wyzwanie dla współczesnej rodziny, która poddawana stałej, czasem bezpośrednio nieuchwytniej, manipulacji informacyjnej zatracając poczucie realnych niebezpieczeństw, a ich destrukcyjnego wpływu nie docenia lub go nieświadomie pomniejsza.

Podstawowy problem badawczy ujęto w postaci następującego pytania: „Jakie działania powinny podejmować rodziny, aby skutecznie wpływać na postawy bliskich wobec współczesnych zagrożeń społecznych?” Do rozwiązania tak sformułowanego problemu posłużyła analiza literatury przedmiotu – publikacji i opracowań z zakresu pedagogiki rodziny, teorii wychowania, socjologii i nauk o bezpieczeństwie.

Wstępem do podjętych rozważań jest przedstawienie dynamiki zmian we współczesnej rodzinie jako problemu w procesie kształtowania pożądaných postaw. Następnie zostanie zaprezentowana problematyka zagrożeń społecznych w kontekście tematu publikacji. Część trzecią stanowią rozważania na temat procesu kształtowania postaw w rodzinie jako naturalnego procesu przekazywania systemu wartości i norm i zachowań. W ostatniej części przedstawiono sposoby modelowania zasad postępowania w rodzinie postrzeganej jako miejsce wychowania do tworzenia bezpieczeństwa.

Treści roli rodziny w procesie formowania postaw są tym ważniejsze, że współczesna rodzina ulega wielowymiarowemu procesowi szybkich przekształceń, dokonując głębokich przemian w obszarze pojmowania realnych zagrożeń społecznych i dostrzegania funkcji rodziny w zapewnieniu trwałości istnienia tożsamości społecznej narodu.

Transformacja współczesnej rodziny jako przeszkoda w procesie kształtowania postaw i zachowań

W sensie społecznym rodzina stanowi najważniejszy element każdego społeczeństwa. Stanowi ona źródło formowania się postaw niemal każdej jednost-

ki. W odniesieniu do problematyki bezpieczeństwa, rodzina i proces wychowania młodego człowieka, może okazać się kluczowy w zaszczepieniu mu pożądanych zasad, zachowań i kodeksów postępowania, a nawet granic dobra i zła, pojmowania bezpieczeństwa i zagrożenia. Znaczenie wpływu rodziny polega na tym, że dokonuje ona fundamentalnych przeobrażeń nie tylko socjalizując młodych i dorosłych członków, ale również przez ciągłe interakcje z otoczeniem kształtuje środowisko zewnętrzne. Co więcej, możliwość angażowania rodziny w działalność społeczną i wpływ na podejmowanie właściwych wyborów przez lokalne władze sprawia, że rodzina przyczynia się do kształtowania skutecznych, aktywnych postaw wobec dbania o wspólne dobro w tym lokalne bezpieczeństwo².

Każda rodzina stale ulega zarówno zewnętrznym naciskom społeczno-cywilizacyjnym, jak i wewnętrznym wskutek zmian rozwojowych własnych członków. Niezwykle trudno ocenić skalę tego wpływu, ale człowiek w stale zmieniającym się świecie, naturalnie dostosowuje się do postępujących przemian, formułuje nowe potrzeby, pragnienia, które osiągnięte i spełnione zachęcają go do poszukiwania nowych wyzwań. W tym aspekcie rola rodziny to platforma stałych konfrontacji poglądów i doświadczeń w zakresie poszukiwania sposobów radzenia sobie z nowymi kierunkami zagrożeń zarówno indywidualnych, jak i zbiorowych³. Oddziaływanie rodziny w obszarze reprodukcji ról społecznych, które mają wpływ na umocnienie istniejącej struktury społecznej oraz wzmocnienie pożądanych postaw, nie jest niezmiennie. Taki stan należy upatrywać między innymi na wzajemnym, samorzutnym przenikaniu się kultur, czyli dostępności innych wzorców życia rodzinnego i społecznego. Przemiany kształtu i społecznego oddziaływania rodziny dokonują się, ponieważ pomimo ugruntowanego, uwarunkowanego historycznie i kulturowo modelu rodziny, reaguje ona na zmiany warunków społecznych i ekonomicznych oraz wskutek procesów industrializacji i urbanizacji, jak i są wynikiem manifestacji określonej moralności uwarunkowanej kulturowo i czasowo⁴. Rodzina ma coraz mniejszy wpływ na kształtowanie tożsamości społecznej swoich członków. Wiele jej funkcji społecznych przyjmują inne grupy tożsamościowe, struktury czy instytucje⁵.

---

² M. Mancewicz, *Współczesna rodzina w dobie aksjologicznego kryzysu*, [w:] W. Muszyński (red.), *Wartości w rodzinie. Ciągłość i zmiana*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2010, s. 107–115.

³ A.M. Molesztak, *Dynamika Współczesnej rodziny. Horyzonty wychowania*, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2017, s. 73–75.

⁴ I. Urlych, C. Smuniewski, *Rodzina w lokalnych i globalnych kontekstach bezpieczeństwa*, [w:] M. Składanowski, *Rodzina jako źródło ról społecznych*, Warszawa 2015, s. 67.

⁵ T. Szlendak, *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Warszawa 2012, s. 117–118.

Zachodni, nowoczesny, wyzbyty zahamowań i zasad styl życia stanowi pokusę, która coraz częściej próbuje determinować model funkcjonowania rodziny. Niestety styl ten niesie ze sobą wiele zagrożeń, które muszą wiązać się ze zmianą lub stałą aktualizacją zasad postępowania w różnych sytuacjach. Analizy społeczno-kulturowe zwracają uwagę na wzrost akceptacji różnych form życia rodzinnego, wśród których znajdują się nie tylko sformalizowane związki małżeńskie z dziećmi, albo też w coraz szerszym stopniu konkubinaty, monoparentalność (dziecko z jednym rodzicem), rodziny dwustopniowe (dla której pierwszym etapem jest tzw. małżeństwo intymne, nieposiadające formalnej legalizacji, a w drugim – małżeństwo rodzinne, w którym zwykle po pojawieniu się dzieci partnerzy decydują się na ślub z powodu potomków), DINK (Double Income No Kids – rodziny, w których partnerzy celowo nie chcą mieć dzieci i koncentrują się na swoich karierach zawodowych), rodziny zrekonstruowane (uzupełniona w wyniku nowego związku małżeńskiego osamotnionego współmałżonka)⁶.

Transformacja współczesnej rodziny wpływa na zmianę relacji między jej członkami, co pośrednio oddziałuje na całą organizację życia społecznego. Zmiany w rodzinie występują z różnym nasileniem na co niewątpliwie wpływ mają: zmasowane oddziaływanie środków masowego przekazu, szeroko pojęta informatyzacja życia społecznego, migracja, szczególnie młodych ludzi, aktywizacja zawodowa kobiet, wzrost potrzeb konsumpcyjnych i czasu pracy, indywidualizacja potrzeb, późniejsze zawieranie małżeństw, zmniejszenie liczby urodzeń, stosowanie liberalnych metod wychowawczych i mimowolne osłabienie autorytetu rodziców i jakości więzi emocjonalnych łączących członków rodziny. Dodatkową konsekwencją tych przeobrażeń są brak zdolności do komunikacji, w szczególności dialogu, nawiązywania zdrowych relacji i brak umiejętności rozwiązywania problemów. Co więcej wygodna nieobecność rodziców w procesie oddziaływania wychowawczego tworzy podstawy utraty spójności i stabilności rodziny. W takiej sytuacji skuteczne kształtowanie pożądanych postaw i zachowań w każdym z możliwych obszarów przestaje być skuteczne, gdyż nie posiada czynnika wiarygodności. Pojawiają się konflikty w rodzinie, zanika wspólnotowość a na jej miejscu kwitnie egoizm i złudne poczucie wolności bez ograniczeń. Dialog wypiera świat serwisów społecznościowych w wirtualnej rzeczywistości⁷.

Tradycyjny wzorzec rodziny, który występuje już coraz rzadziej, stanowi punkt odniesienia w zakresie kształtowania pożądanych zasad bezpiecznego funkcyjono-

---

⁶ M. Sikorska, *Nowa matka, nowy ojciec, nowe dziecko. O nowym układzie sił w polskich rodzinach*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009, s. 129–168.

⁷ R. Doniec, *Rodzina polska w XXI wieku – przemiany i kondycja*, Pedagogika Społeczna, R XII, 2013, s. 45–73.

wania w społeczeństwie. Obecnie dominują związki oparte na partnerstwie. Nie oznacza to wcale, że ta zmiana czyni rodzinę słabszą, ale niewątpliwie brak czasu na szczerą rozmowę zastąpiony tematami pobocznymi okazuje się niewystarczający do zachowania prawidłowości rozwojowych. Dziecko, szczególnie w wieku szkolnym, wymaga ciągłej uwagi i zainteresowania jego sprawami, problemami uczestniczenia w codziennym życiu i możliwościami wymiany spostrzeżeń i uczuć. Rodzina musi pozostać „terenem” stabilności i bezpieczeństwa. Pustka wynikająca z braku oparcia w kręgu rodzinnym, brak autorytetów i wzorów zachowań w życiu rodzinnym, szybko zostaje zastąpiony przez relacje koleżeńskie, grupy rówieśnicze, sekty, czy używki. Tak kształtowane dziecko nie tylko staje się dysfunkcyjne społecznie, co przejawia się nieznanymi ogólnie przyjętymi zasadami i normami panującymi w danej społeczności czy środowisku, brakiem samodzielności w myśleniu i działaniu, zdolności poprawnego komunikowania się z innymi, ale również cechuje je obojętność na istniejące i przyszłe zagrożenia dla bezpieczeństwa rodziny i wspólnoty lokalnej. Pod skrajnymi postaciami źle funkcjonującej rodziny pojawiają się różne formy przemocy, włączając w to wykorzystywanie seksualne.

Współczesny model rodziny stale ulega zmianom na co wpływ mają jej członkowie kształtowani przez otaczającą ich przestrzeń bliższą i dalszą, ale trzeba zaznaczyć, że rodzina pozostaje związkiem ludzi pragnących stworzyć stabilne i bezpieczne środowisko dla siebie i bliskich, a jej wartość, stateczność i trwałość odbija się na całym społeczeństwie. W coraz bardziej zindywidualizowanym społeczeństwie rodzina nie jest już bezdyskusyjnym autorytetem, a wręcz modelowość rodziny, w jej podstawowym rozumieniu podlega coraz bardziej otwartemu zakwestionowaniu.

Zagrożenia społeczne

Literatura przedmiotu wielorako definiuje termin *zagrożenie*, mimo iż jest on intuicyjnie zrozumiały i powszechnie używany.

W Słowniku terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego autorzy przedstawiają zagrożenia jako sytuację, w której pojawia się prawdopodobieństwo powstania stanu niebezpiecznego dla otoczenia (...) ⁸.

W książce Brunona Hołysta Wiktymologia odnajdujemy zagrożenie jako sytuacja uświadomiona przez przedmiot, który zostaje dotknięty danym zdarzeniem ⁹.

---

⁸ Pod kierownictwem płk. dr. hab. inż. Bogdana Zdrojewskiego, *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2008, s. 172.

⁹ B. Hołyst, *Wiktymologia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997, s. 64–65.

Z kolei Słownik języka polskiego PWN ujmuje zagrożenie jako sytuacja lub stan, które komuś zagrażają lub w których ktoś czuje się zagrożony; też: ktoś, kto stwarza taką sytuację¹⁰.

Użyty termin współczesne zagrożenia odnosi się zatem do charakterystycznych dla dzisiejszych czasów sytuacji, pojawiających się podczas odczuwania przez człowieka obaw przed utratą życia oraz pozostałych cenionych wartości. W grupie wspomnianych sytuacji kryją się zarówno zdarzenia spowodowane przyczynami losowymi – naturalnymi, jak również celowymi, które wywierają negatywny wpływ na funkcjonowanie danego podmiotu czy systemu lub powodują niekorzystne zmiany w jego otoczeniu wewnętrznym lub zewnętrznym¹¹.

Mówiąc o tradycyjnych zagrożeniach bezpieczeństwa np.: politycznych, militarnych, naturalnych itp. nie sposób pominąć innych, niekonwencjonalnych, lecz z całą pewnością realnych tzw. *zagrożeń społecznych*, bezpośrednio godzących w egzystencjalne podstawy istnienia całego społeczeństwa m.in. gwałtowny upadek wartości rodziny jako podstawowej komórki społecznej, bezrobocie, niska dzietność, migracje zarobkowe, ubóstwo, bezdomność, narkomania, alkoholizm, przemoc, czy niska aktywność społeczna¹².

Co więcej, w dobie globalizacji istnieje nie tylko swobodny przepływ dóbr i usług, ale również wszelkiego rodzaju zagrożeń wśród których warto wymienić szerzenie się epidemii, prostytucja, przestępstwa seksualne, cyber-zagrozenia, korupcję, handel ludźmi, porwania¹³.

Wymienione zagrożenia stanowią swoistą broń masowego rażenia dla całych narodów, gdyż przyczyniają się znacząco do dysfunkcji i destrukcji współczesnego społeczeństwa. Każde z nich stanowi osobną kategorię, której opisanie nie jest celem niniejszego opracowania, ale zrozumienie istoty tworzenia tych patologii w społeczeństwie można zawęzić do badania relacji kształtujących postawy w rodzinie. Wnioski jakie otrzymamy mogą okazać się skarbnicą wiedzy i poznania nowych sposobów radzenia sobie z zagrożeniami społecznymi.

---

¹⁰ <http://sjp.pwn.pl>

¹¹ J. Fałowski, T. Iwanek, *Człowiek wobec zagrożeń współczesnego świata*, [w:] M. Huchrak, *Edukacja w społeczeństwie ryzyka*, Oficyna Wydawnicza PWSZ, Nysa 2014, s. 40–43.

¹² J. Kunikowski, *Bezpieczeństwo i zagrożenia współczesnego człowieka*, [w:] *Bezpieczeństwo człowieka a proces transformacji systemowej*, praca zbior. pod red. J. Dębowskiego, E. Jarmocha, A. Świderskiego, Wyd. Akademii Podlaskiej, Siedlce 2006, s. 93.

¹³ R. Jakubczak, *Obrona narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa III RP*, Dom Wydawniczy BELLONA, Warszawa 2003, s. 96.

W społeczności lokalnej wyeliminowanie zagrożeń nie jest możliwe, można je natomiast ograniczyć przez właściwe zarządzanie ryzykiem ich wystąpienia, tj. identyfikację, mierzenie, sterowanie i kontrolowanie ryzyka w celu jego maksymalnego ograniczenia oraz zabezpieczenia przed jego skutkami. Aktywność obywatelska członków społeczności lokalnych, a w szczególności praca u podstaw, w rodzinach, mogą przyczynić się do eliminacji wspomnianych zagrożeń, znacznego ograniczenia wystąpienia negatywnych zjawisk oraz ograniczenia ukrytych patologii charakterystycznych dla danej społeczności lokalnej.

Rozpatrując złożony problem zagrożeń społecznych, warto rozważyć w odniesieniu do których grup ludzi istnieją największe problemy z osiągnięciem stanu bezpieczeństwa społecznego. Tu, niezależnie od przyjętego kryterium, uzyskujemy lepszą perspektywę roli rodziny w kształtowaniu postaw wartościujących wzajemne zaufanie, poczucie stateczności, wsparcia, pomocy i bezpieczeństwa.

Ze względu na aktywność zawodową i społeczną grupą najbardziej podatną na zagrożenia społeczne są bezrobotni, które utraciły pracę lub nie mają możliwości jej podjęcia. Pozostawanie w takim stanie, nie tylko wpływa destrukcyjnie na nich samych, ale wywołuje negatywne zjawiska zarówno w rodzinach jak i społecznościach lokalnych.

Biorąc pod uwagę kryterium społeczno-demograficzne najmniej odporne na zagrożenia społeczne są rodziny wielodzietne oraz rodziny niepełne.

Uwzględniając kryterium warunków życia, a przede wszystkim uwarunkowań lokalnych, prawdopodobieństwo znalezienia się w bardzo trudnej sytuacji życiowej występuje wśród mieszkańców regionów najuboższych ekonomicznie¹⁴.

Wyeliminowanie problemów i trudności z życia człowieka jest niemożliwe, niektóre są wręcz potrzebne i wpływają stymulująco na prawidłowy rozwój osobowości. Niebezpieczne jest natomiast kumulowanie się różnego rodzaju zdarzeń krytycznych w życiu jednostki, zwłaszcza w sytuacji, gdy przestaje ona panować nad zachodzącymi zjawiskami czy procesami. Sytuacje kryzysowe dotyczące duże zbiorowości społeczne powodują często bardzo trudne sytuacje w życiu zarówno jednostek, jak i ich rodzin oraz niszczą więzi społeczne w stopniu zagrażającym stabilności całego społeczeństwa.

W problematyce zagrożeń społecznych kluczowe znaczenie ma państwo, jako najwyższa forma organizacji społeczeństwa. Państwo przyjmuje na siebie obowiązek zagwarantowania ładu, bezpieczeństwa i przestrzegania prawa, czyli w imieniu społeczeństwa zapewnia mu warunki trwania, przetrwania i rozwoju. Co więcej, państwo wymusza na obywatelach podjęcie wysiłku w kierunku poprawy jego dzia-

¹⁴ R. Jakubczak, J. Flis, *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI w. Wyzwania i strategię*, Bellona, Warszawa 2006, s. 416.

łania, organizacji i współdziałania. Każda działalność stwarza sytuacje wywołujące u jednostek, czy grup społecznych poczucie bezpieczeństwa, pewności i optymizmu lub też zagrożenia, niepewności, zniechęcania i frustracji.

W naszym kraju, tworzenie nowych i transformacja istniejących instytucji rządowych stawiających za cel zapewnienie bezpieczeństwa obywateli jest konsekwencją zmieniających się warunków geopolitycznych kraju, przeobrażania struktury społeczeństwa polskiego oraz dynamicznych przemian społecznych zachodzących w krajach europejskich związanych z gwałtownym napływem cudzoziemców. W społeczeństwie poczucie bezpieczeństwa stanowi filar jego rozwoju. Jednak nigdy wcześniej, niż w ciągu ostatnich dwóch dekad, zależności między bezpieczeństwem a społeczeństwem nie były tak wyraźne. Globalizacja, współzależność i technologie cyfrowe przekształciły fundamenty społeczeństwa, kwestionując każde zaakceptowane podejście do systemu bezpieczeństwa i postaw wobec tej potrzeby.

Polityka państwa w obszarze kształtowania pożądaných postaw społecznych powinna artykułować następujące zasady:

- przezorności w odniesieniu do odpowiedzialności obywatela za przyszłość własną i swojej rodziny, a więc takie gospodarowanie dobrami materialnymi, żeby zaspokoić nie tylko bieżące potrzeby, ale zapewnić bezpieczną przyszłość,
- samopomocy, w której rodzina aktywnie pomaga poszczególnym jej członkom,
- solidarności społecznej bazujące na zasadzie wzajemności, gdzie ludzie pomagają sobie w trudnych sytuacjach,
- pomocniczości polegające na przyjęciu porządku, iż w pierwszej kolejności do pomocy zobowiązana jest najbliższa rodzina, następnie społeczność lokalna, a na końcu państwo,
- partycypacji oznaczającej prawo jednostki do bycia członkiem grupy społecznej i zbiorowości oraz do aktywnego w nich działania,
- samorządności realizowanej przez organizacje życia społecznego, aby jednostki miały prawo do aktywnego udziału w istniejących instytucjach społecznych w celu skutecznego zaspokajania potrzeb,
- dobra wspólnego uwzględniającego wszystkie grupy społeczne¹⁵.

Powyższe zasady stanowią jedynie ramy brzegowe obszaru, w którym powinna nastąpić aktywizacja potencjału rodziny w kształtowaniu zachowań i postaw. Ich zrozumienie pociąga za sobą konieczność dokonania weryfikacji istniejących w Polsce procedur i zasad zapewnienia bezpieczeństwa jego obywatelom, a zmieniający się charakter zagrożeń i zakres wiedzy o sposobach minimalizowania możliwości

---

¹⁵ Ibidem, s. 85.

ich wystąpienia, wymagają ich stałej aktualizacji i wdrożenia działań profilaktycznych. Mają one ogromne znaczenie w obliczu realnych zagrożeń i pozwalają na drastyczne ograniczenie kosztów społecznych, w konsekwencji ich wystąpienia. Co więcej powodują zwiększenie świadomości w obszarze bezpieczeństwa całego społeczeństwa.

Analiza wybranych zagrożeń dla bezpieczeństwa rodzinnego i lokalnego, niewątpliwie skłania do refleksji nad tym, jak skutecznie odbudowywać i kształtować pożądane, z punktu widzenia bezpieczeństwa najbliższych, zachowania i postawy. Dbałość o ilość i jakość kontaktów i relacji w rodzinie daje podstawy do szczerzej rozmowy o konieczności poważnego traktowania kwestii bezpieczeństwa, otwartego podejścia do praktycznego zastosowania działań prewencyjnych w wielu dziedzinach życia.

Kształtowanie postaw w rodzinie

Rodzina jest podstawową i historycznie najstarszą instytucją życia społecznego, na której opiera się całe społeczeństwo i to w niej upatruje się źródło postaw wobec zjawisk, zachowań, czy wszelkich społecznych procesów i doświadczeń. To ona stanowi najbliższe człowiekowi środowisko, nadając w dużej mierze kształt jego dalszej egzystencji. Różne są źródła postaw człowieka oraz drogi ich formowania, ale niezmiennie proces kształtowania postaw jednostki rozpoczyna się w rodzinie poprzez nabywane tam doświadczenie społeczne i tradycje kulturową przejmowaną od innych jej członków oraz w wyniku własnych działań i doświadczeń¹⁶.

Pośród wielu funkcji rodziny opisywanych w literaturze jedną z głównych jest funkcja wychowawcza (socjalizacyjna). Polega ona na wieloletnim kształtowaniu osobowości dziecka, przygotowaniu go do życia w społeczeństwie i pełnienia w nim zróżnicowanych zadań:

- przekazywanie wiedzy i sposobów jej pozyskiwania,
- wpajanie wzorców zachowania,
- powierzenie systemu wartości¹⁷.

Rodzina ma w sobie potencjał wyposażenia dzieci w pewien system odkrywania i pozyskiwania oraz odnajdowania i nazywania tego co jest ważne, określania

---

¹⁶ B. Milerski, B. Śliwerski, *Leksykon PWN. Pedagogika*, Warszawa 2000, s. 192.

¹⁷ I. Urlych, C. Smuniewski, *Rodzina w lokalnych i globalnych kontekstach bezpieczeństwa*, [w:] C. Smuniewski, *W poszukiwaniu sposobów tworzenia bezpieczeństwa*, Warszawa 2015, s. 25.

tego co jest istotne. Bez wątpienia podwaliną zdrowych relacji w rodzinie jest więź, na której buduje się wychowanie, kształtuje postawy współodpowiedzialności za wszystkich jej członków¹⁸. Więż rodzinna to także relacje, które tworzą niepowtarzalny układ ról, zachowań i zależności, które wzmacniają zachowania społeczne i profilują zaradność życiową.

Świadomość istniejących zagrożeń w najbliższym otoczeniu to pierwszy krok na drodze do zapewnienia bezpieczeństwa sobie, swoim bliskim i całej społeczności lokalnej. Im większą posiadamy o nich wiedzę, tym łatwiej zrozumieć ich istotę w pozornie bezpiecznym otoczeniu. Proces zrozumienia zagrożeń powinien bezpośrednio przełożyć się na działanie. Środowisko rodzinne ma decydujące znaczenie w rozumieniu źródeł i motywów postępowania, tworzeniu się osobowości, wartości i tożsamości, nabywania umiejętności rozwiązywania konfliktów, prowadzenia dialogu, argumentowania. Dlatego wydaje się, że wskazanie rodziny jako czynnika mającego istotny wpływ na postawy i zachowania wobec uświadomionych zagrożeń i patologii, jest w pełni uzasadnione.

Nie istnieje inny podmiot społeczny aniżeli rodzina, który w bardziej naturalny sposób łączy ideę świadomości i dobra jednostki z potrzebą kształtowania jej postaw wobec zagrożeń społecznych. Wydaje się jednak, że nie każda rodzina w pełni korzysta ze swojego potencjału wychowawczego. Dodatkowym czynnikiem utrudniającym kształtowanie pożądanego zachowania jest brak zaangażowania w tworzenie własnego wzorca osobowego, który poprzez swoje oddziaływanie urzeczywistni ideał postaw wobec zagrożeń społecznych.

Postawy rodzicielskie wpływają na kształt postaw dzieci nie tylko przez zamierzone działanie wychowawcze, ale również przez uczestnictwo w codziennym życiu rodziny, w którym nie brak spontaniczności. Ogromną rolę w tej przestrzeni odgrywa mechanizm modelowania dzięki któremu dzieci przejmują sposoby zachowania i postawy rodziców. Dlatego w kształtowaniu postaw wobec zagrożeń społecznych ważna jest jakość życia w rodzinie, a otwartość jej członków na siebie posiada wartość ze względu na pozbawienie relacji intencji interesownej, ze względu na korzyść własną. Przebywanie ze sobą, dialog, w którym ma miejsce wzajemne otwieranie się na siebie, słuchanie, udzielanie wsparcia, zrozumienie, szukanie rozwiązań w problemach – to wszystko podnosi jakość więzi i jednocześnie warunkuje osobowe spełnienie¹⁹.

---

¹⁸ U. Beer, *Wzajemne relacje rodzice–dzieci. Matka – dziewczyna do wszystkiego*, Wydawnictwo „BestPress”, Warszawa 2006, s. 54.

¹⁹ A. Regulska, *Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Partnerstwo w rodzinie. Istota i uwarunkowania relacji między rodzicami a dziećmi”*, KUL Stalowa Wola, 18 listopada 2008 r. Referat n/t etyczno-pedagogicznych podstaw relacji partnerskich w rodzinie, s. 138.

Widząc kształtowanie postaw wobec zagrożeń społecznych jako zadanie stojące przed jednostkami i społeczeństwem, rodzinę należy postrzegać w kategoriach podstawowego miejsca uczenia się zasadniczych i niezbędnych umiejętności tworzenia bezpieczeństwa. W tym kontekście rozważania o rodzinie prowadzone w naukach o bezpieczeństwie powinny stanowić centralny temat dla bezpieczeństwa społecznego, publicznego i kulturowego mający niebagatelny wpływ na tworzenie bezpieczeństwa państwa.

Model prewencyjny

Omówienie wszystkich zagadnień z zakresu profilaktyki, którą należałoby rozważyć, znacznie przekroczyłoby ramy niniejszego artykułu, dlatego skupię swoją uwagę na wskazaniu obszarów aktywności które powinna podjąć każda rodzina, zainteresowana bezpieczeństwem własnym i najbliższego otoczenia. Świadome dbanie o własne bezpieczeństwo musi przyjmować bardziej realne kształty niż teoria i wiedza specjalistyczna z zakresu metod, form, technik i sposobów unikania zagrożeń społecznych.

Stworzenie swoistego rodzinnego modelu prewencyjnego, zarówno dla dzieci, jak i dorosłych, wychodzi naprzeciw potrzebom w tym obszarze, a odnosi się do ogółu działań, które eliminują możliwość wystąpienia zagrożeń dla zdrowia i życia członków rodziny, a w szczególności ograniczają i likwidują zachowania, zjawiska i sytuacje umożliwiające ich wystąpienie. Jego uzupełnienie mogą stanowić zasady – procedury ułatwiające i przyspieszające powrót osób, które doświadczyły niebezpiecznych sytuacji, do normalnego życia.

Przedmiotowy pakiet stanowi swoisty zestaw wyselekcjonowanych, wiarygodnych informacji, których zastosowanie może skrócić czas pożądaną przez nas reakcji w nieprzewidzianych okolicznościach. Zależnie od indywidualnych preferencji i obaw, jak i celów, którym ma służyć, może przybrać różnorodną formę. Celem nadrzędnym wdrożenia zasad przeciwdziałania istniejącym zagrożeniom społecznym jest ich identyfikacja, poznanie i wcielenie w życie rodziny zasad pozwalających na ich świadome unikanie oraz aktywną postawę w sytuacji ich rozpoznania. Na każdym etapie tego procesu ważna jest świadomość zagrożeń i ich możliwych konsekwencji oraz praktyczna umiejętność postępowania i reakcji po ich wystąpieniu.

Z drugiej strony nikt nie daje gwarancji, że świadomość wiedzy uchroni bliskich przed zagrożeniami, gdyż skuteczność naszego przekazu jest uzależniona od wielu czynników, których często nie bierzemy pod uwagę np. łączenie teorii z praktyką, stopniowanie trudności przekazywanych treści, dobór odpowiedniej

metody, czy formy przekazu, zaangażowanie i skupienie osoby, do której nasze uwagi są kierowane, dobór słownictwa adekwatny do wieku itp. Szczególne znaczenie ma praktyczny trening właściwej reakcji w sytuacji zagrożenia a nie poleganie na szczęściu lub przeświadczeniu o zrozumieniu problemu. Tzw. zabawa w scenki, doskonale utrwała pożądane postawy i zachowania, ćwiczenie pamięci i zapamiętywanie ważnych telefonów, wspólne oglądanie różnych filmów instruktażowych wraz z rzeczowym komentarzem, angażowanie się w rozmowy o codziennych przeżyciach i doświadczeniach, czy też nauka postępowania w różnych sytuacjach alarmowych. Modelowanie pewnych zachowań wymaga kreatywności, wyobraźni i zaangażowania. Banalne opowiadania, których bohaterowie identyfikowani są przez odbiorców jako oni sami urealnijają przekaz, a rozwiązywanie określonych problemów stanowi jedyną właściwą drogę postępowania. Czas poświęcany bliskim zawsze jest czasem zyskanym a nie straconym.

Nie wolno ulegać przeświadczeniu, że rozmowa o zagrożeniach i ochronie przed nimi może wzbudzić lęk, niepokój, strach, czy wręcz odwrotnie ciekawość, co może mieć miejsce w przypadku rozmowy na tematy zagrożeń związanych z szeroko pojętą tematyką przestępczości seksualnej.

Do każdej rozmowy trzeba się przygotować, tematy trudne traktować jako szczególnie ważne i wymagające, do przekonania, że coś nie dotyczy własnej rodziny, podchodzić sceptycznie i weryfikować powzięciem dodatkowej informacji, przywiązywać uwagę do siły argumentów i wzmacniania zdecydowanych zachowań asertywnych.

Przekazywane komunikaty muszą być proste i jednoznaczne oraz co najważniejsze, pozbawione hipokryzji przejawiającej się jawnym łamaniem zasad, które zostały wcześniej ustalone.

Innym obszarem istotnym z punktu widzenia wzmocnienia poczucia bezpieczeństwa społecznego jest świadomość znaczenia dbałości o indywidualną kulturę fizyczną. Bezpośrednie kształtowanie sprawności fizycznej poprzez wykonywanie ćwiczeń ogólnorozwojowych pozytywnie wpływających na zwinność, wytrzymałość i siłę fizyczną należy uzupełniać udziałem w różnych, dodatkowych dyscyplinach sportu, a w szczególności nauce samoobrony. Uczy ona nie tylko sposobów zastosowania odpowiednich chwytów, ale przede wszystkim zmienia sposób myślenia w sytuacji zagrożenia. Najlepszym przykładem pośredniego kształtowania pożądanych, bezpiecznych zachowań jest popieranie inicjatywy uczestniczenia w zajęciach sportów walki, gdzie atmosfera współzawodnictwa z kolegą z grupy przenika się ze wzajemnym szacunkiem i wykształceniem zdrowych zasad rywalizacji i dbałości o wzajemne bezpieczeństwo.

Warto interesować się tym, co robią najbliżsi, co jest dla nich ważne, o czym myślą, co sprawia im trudność, czego się obawiają, czym się cieszą i co planują.

Staramy się budować poczucie ograniczonego zaufania do obcych i świadomość istniejących zagrożeń nie ograniczając jednocześnie aktywności dzieci, ich chęci do poznawania świata. Budowanie atmosfery zaufania i otwartości w relacjach rodzinnych uczy dzieci, że mogą polegać na rodzicach i że nie warto zostawiać spraw na potem, nie warto udawać, że czegoś nie ma, gdy coś jest problemem.

To często lęk przed szczerością i reakcją innych jest przyczyną, dla której ludzie nie mówią o swoich problemach i zamykają się w sobie. Samotnie dźwigają ciężar, który byliby w stanie unieść mając przy sobie wsparcie bliskich im osób. Gdy go nie mają, załamują się i odchodzą. Dlatego umiejętność rozmowy i słuchania tworzy przestrzeń, w której nawet największy problem może znaleźć swoje rozwiązanie. Długotrwałe milczenie między bliskimi może skłonić kogoś z domowników do wyjścia z domu bez słowa i na zawsze.

Warto rozmawiać z dziećmi o zagrożeniach, które mogą je spotkać i o tym, jak ich unikać. Takiej wiedzy nie da się dziecku przekazać w pięć minut. Osoby zajmujące się tematyką bezpieczeństwa zwracają uwagę, że już na etapie wychowania w domu rodzinnym, tematy dotyczące postępowania w sytuacji zagrożenia, nie powinny stanowić zagadnienia zdawkowego, wymienionego przy okazji, a być głównym przedmiotem rozmowy wplecionym w plan dnia i powtarzanym przy okazji codziennych zabaw. Reagować należy na niebezpieczne zachowania najmłodszych także wtedy, gdy nie dotyczy to naszych najbliższych.

Rozmowa z bliskimi na tematy realnych zagrożeń to nie wykład, czy monolog, to wspólne rozważanie wariantów, konstruktywna krytyka, dostosowanie zachowań i postaw do zmiennych okoliczności i warunków. Rozmawiając w obecności małych dzieci, na poważne tematy dajemy im szkołę życia, jak mają postępować w przyszłości z własnymi rodzinami.

Doświadczenie znalezienia się danej jednostki w sytuacji zagrożenia, w późniejszym okresie skutkować może pojawieniem się objawów określanych mianem stresu pourazowego, czyli zaburzenia psychicznego wywołanego wyjątkową siłą bodźca emocjonalnego²⁰. U większości ludzi ta spontaniczna reakcja stanowi mieszankę odrętwienia, zagubienia, szoku, wycofania a nawet horroru. W powrocie do równowagi psychicznej istotną rolę odgrywa rodzina, która powinna postarać się stworzyć taką atmosferę, aby doświadczona zagrożeniem osoba podzieliła się swoimi przeżyciami. Odzyskiwanie równowagi psychicznej to długa i trudna droga, którą zarówno rodzina, jak i ofiara musi wypracować sama.

Zaznaczyć trzeba, że każde doświadczenie zagrożenia wywiera wpływ na ludzką psychikę. Bez względu na jej siłę czy odporność nie ma gwarancji całkowitej

---

²⁰ B. Hołyst, Wiktymologia, Warszawa 2011, s. 798.

ochrony przed głębszymi, negatywnymi skutkami psychicznymi doznanej traumy²¹ oraz że istnieje duże prawdopodobieństwo, że jednostka znowu będzie czuła się bezpiecznie, zniknie poczucie strachu i lęku.

Wdrożenie w życie nowych zasad prewencyjnych w rodzinie, wiąże się z akceptacją pewnych ograniczeń dotychczasowych praktyk zachowania, wyrobienia w sobie potrzeby ich trwałej kontroli i dostosowania do zmieniających się zagrożeń.

Zakończenie

Działania profilaktyczne mają ogromne znaczenie w obliczu realnych zagrożeń społecznych. Powodują zwiększenie świadomości w obszarze bezpieczeństwa własnego i rodziny. Właściwe przygotowanie się do istniejących zagrożeń i psychicznych konsekwencji tych straszliwych doświadczeń, dają wiedzę i umiejętności reagowania prewencyjnego i aktywnego względem sprawy lub zaistniałych okoliczności.

Z uwagi na te fakty i zasady konstytucyjne państwa polskiego dotyczące zapewnienia ochrony prawnej życia, prowadzenie skutecznej działalności prewencyjnej, w tym edukacyjnej, dla obywateli powinna być zasadą, a nie przywilejem.

Szkolenia z zakresu bezpieczeństwa lokalnego, w tym przeciwdziałania zagrożeniom społecznym, powinny być organizowane już w przedszkolach i rozwijane stopniowo na kolejnych etapach kształcenia i życia człowieka. Kłamstwem byłoby twierdzenie, że w tym obszarze nie się nie robi, ale faktem jest, że szereg programów ma ograniczony zasięg i nie jest dofinansowany²².

Można mieć nadzieję, że podejmowana problematyka zostanie właściwie zrozumiana i będzie miała swoją kontynuację w rodzinach, które podejmą wyzwanie trwania na straży przestrzegania przyjętych zasad bezpieczeństwa i stale aktywnie będą je dostosowywać do dynamicznie zmieniającego się otoczenia.

Zdając sobie sprawę z rozległości i złożoności problematyki wpływu rodziny na kształtowanie postaw wobec współczesnych zagrożeń społecznych oraz szczególnej roli rodziców w tym procesie, jestem świadomy, że przedmiotowe wątki nie zostały wyczerpująco przedstawione. Mam jednak nadzieję, że obszar wyzwań jakie stoją przed rodziną XXI wieku, stanie się ważnym głosem w dyskusji na temat tworzenia nowoczesnych programów prewencyjnych i odegra ważną rolę w zapewnieniu bezpieczeństwa społecznego.

---

²¹ B. Borys, *Psychiczne następstwa wydarzeń i sytuacji ekstremalnych. Ich ocena oraz formy pomocy*, Gdańsk 2002, s. 43–44.

²² T. Serafin, S. Parszowski, *Bezpieczeństwo społeczności lokalnych. Programy prewencyjne w systemie bezpieczeństwa*, Difin, Warszawa 2012, s. 254–256.

Przedstawiona analiza wybranych, dostępnych publikacji tematycznie związanych z omawianym problemem, własne spostrzeżenia i doświadczenia, jednoznacznie wskazują, że zasadniczy wpływ na skuteczne przeciwdziałanie zagrożeniom społecznym mają: wzrost świadomości w obszarze istniejących zagrożeń, bezkompromisowa współodpowiedzialność członków rodziny za siebie, wypracowanie i wcielenie w życie nowych zasad bezpieczeństwa indywidualnego, rodzinnego, a nawet lokalnego, w tym szczególnie skoncentrowanie się na zapobieganiu wystąpienia zagrożenia oraz umiejętność oszacowania potencjalnego ryzyka i pełna gotowość jego wyeliminowania.

Realna zmiana postaw członków rodziny do zmieniających się zagrożeń społecznych i zrozumienie istoty współodpowiedzialności za wzajemne bezpieczeństwo zależą zatem od jakości i ilości wzajemnych relacji, świadomości istniejących zagrożeń oraz zastosowania skutecznych metod kształtujących pożądane zachowania, czyniących rodziny niepodatne na negatywne wpływy, rozmyślnie unikających zagrożeń. Należy podkreślić, że nie bez znaczenia pozostaje indywidualny stosunek człowieka do zagrożenia – widzianego jako ryzyko, jego unikania bądź świadomego podejmowania, co uzależnione jest od szeregu czynników natury społecznej. Sprawą kluczową jest relacja charakteru i wielkości zagrożenia do postrzegania ewentualnych korzyści, czy subiektywnych przyjemności²³.

Podnoszenie poziomu jakości relacji w rodzinie jest postulatem, który powinien być stale realizowany. Zagrożenie braku świadomości znaczenia wychowania rodzinnego musi przyczynić się do jeszcze większej mobilizacji sił społecznych, by w ten sposób pokazywać, że rodzina wciąż stanowi najbardziej naturalną, a jednocześnie najdoskonalszą formę kształtowania pożądanych postaw wobec społecznych zagrożeń społecznych.

Bibliografia

1. Beer U., *Wzajemne relacje rodzice–dzieci. Matka – dziewczyna do wszystkiego*, Wydawnictwo „BestPress”, Warszawa 2006.
2. Fałowski J., Iwanek T., *Człowiek wobec zagrożeń współczesnego świata*, Oficyna Wydawnicza PWSZ, Nysa 2014.
3. Hołyst B., *Wiktymologia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997.
4. Jakubczak R., *Obrona narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa III RP*, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2003.

---

²³ M. Goszczańska, *Człowiek wobec zagrożeń, psychologiczne uwarunkowania oceny i akceptacji ryzyka*, Wydawnictwo Żak, Warszawa 1997, s. 27–32.

5. Jakubczak R., Flis J., *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI w. Wyzwania i strategie*, Bellona, Warszawa 2006.
6. Kunikowski J., *Bezpieczeństwo i zagrożenia współczesnego człowieka*, [w:] *Bezpieczeństwo człowieka a proces transformacji systemowej*, praca zbior. pod red. J. Dębowskiego, E. Jarmocha, A. Świdarskiego, Wyd. Akademii Podlaskiej, Siedlce 2006.
7. Mancewicz M., *Współczesna rodzina w dobie aksjologicznego kryzysu*, [w:] W. Muszyński (red.), *Wartości w rodzinie. Ciągłość i zmiana*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2010.
8. Molesztak A.M., *Dynamika Współczesnej rodziny. Horyzonty wychowania*, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2017.
9. Sikorska M., *Nowa matka, nowy ojciec, nowe dziecko. O nowym układzie sił w polskich rodzinach*, Wydawnictwo Akademickie i Procesjonalne, Warszawa 2009.
10. *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2008.
11. Szlendak T., *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Warszawa 2012.
12. Urlych I., Smuniewski C., *Rodzina w lokalnych i globalnych kontekstach bezpieczeństwa*, Warszawa 2015.

FAMILY RESPONSIBILITY FOR THE SHAPING OF CITIZENS' ATTITUDES AGAINST CONTEMPORARY SOCIAL THREATS

Keywords: *family, social security, civilization threats, local security, transformation, preventive model, social threats*

SUMMARY

Creating conditions for the constant growth of the societies' safety level that answer individual needs, provide healthcare or create favorable working conditions, as well as help to approach life targets, gain significant meaning in the modern world.

Economic disproportion, rising crime, numerous social pathology cases, endangered social life, and deprivation of traditional principles among the Western civilization countries, those are just the most vivid examples of a deep moral crisis in current realm. In such background it is the family which arises to the role of the social safety and order supporter.

The aim of the article is both, to present a family environment as a key element that shapes attitudes when confronting modern social threats, and it is also an attempt to indicate ways to increase the awareness level on existing dangers in its matter.

After introducing families complexity within the western civilization an attempt will be taken to analyze a family as the basic environment of constructing behavioristic patterns determining attitudes towards current social threats.